

Doma.

Stanko Majcen.

Kazimir je prišel domov in ni našel tega, kar je pričakoval, kar si je obljubljal že na Dunaju zadnje dni pred odhodom, ko je hlastal s kovčegom, hitel z nakupovanjem ljubih malenkosti in se mu je že skozi šumo nesmotrnih opravkov pomenljivo in gorko bleščal daljni dom.

Ona je bila doma, njegova mati. Kako da se niti spomin nanjo ni ublažil, je pomislil Kazimir — in jo živo ugledal pred seboj.

Stopila je v sobo, ki jo je bila pripravila njemu za počitniške mesece, ozrla se je z dopadenjem najprej po postelji, s svežim perilom postlani, po pohištvu, blestečem in opršenem, po preprogi, ki

mu jo je položila pred posteljo — po vsem, kar je v jutranjem solncu tega tihega, samopozabljenega domovanja pričalo, da ji sinov obisk pomeni praznik.

»Kdaj se bo možila Mana?«

Kazimir sam je osupnil. Tako brez zamude, brez odlašanja in naravnost še sam ni nameraval spregovoriti z materjo o tem, kar je bila izključno zadeva njegovega srca, odkar se je vrnil.

»Tedad, kdaj se bo možila Mana?« je ponovil, ko je sprevidel, da vprašanja ne more preklicati.

Mati je pomislila. Kazimir je dobro videl: ni morda štela mesecev in dni, da bi mu odgovorila

kolikor moči točno. Neglede na čas ji ni bilo lahko, odgovoriti na to vprašanje.

»Tedaj...«

»Kadar bo hotela.«

Mati se je nasmehnila. Briljanta v uhanih, dарило dvajsetletnega očeta, sta vzblestela kakor globoke, spreminjaste oči, oči brez srca in gorkote. Oče je bil že davno mrtev. Dokler je živel, so sijali uhani, dar njegove ljubezni, njegovega velikega, dobrotnega srca, v materinih ušesih kakor dvoje malih solnc, ki nimata drugega poklica, druge vere, nego goreti, poživljati, krepiti. S tistim trenutkom, zares prečudno, s tistim trenutkom, ko so se očetu zaprle oči, sta ugasnila uhana. Še sta vzbujala pozornost ljudi na večernih zabavah, na plesih, v gledišču, še sta mikala in vabila oči, ali to je bil mik, to je bila vada za brezsrdno, brezdobrotno množico, ki meri briljante po karatu, človeka po tisočakah in ljubezen po odstotkih.

»Pa saj se je že hotela...!«

»Kdo...?«

»Mana; saj se je že hotela močiti.«

Mati se je spustila v naslonjač, v očetov naslonjač, v katerem je rajni preživel polovico svojih večerov. V njem je pokadil mnogokatero drago smotko, pomolčal mnog dobrodejen molk, povedal pa tudi mnogokatero lepo, v srce segajočo besedo. Bil je zgodaj star mož, merovit, strog mož, ki ni prizanašal, ki pa je v vseh položajih našel žarek oživljajoče milosti. Ne svoje milosti. Kazimir je to čutil že kot šestleten deček. Oče ni ničesar odpuščal. Sam človek, je le posredoval. Odpustila se je, če se je mogla, stvar sama.

Mati se je spustila v naslonjač in obzirnosti proseč smeh ji je zaigral okrog usten. Bila je lepa žena, ena tistih neizprosno lepih žen, ki jih ne uniči ne starost, ne izkušnje, ne bridkost, ne šminka. Brez globjega gledanja hodijo take žene skozi življenje, ne spotaknejo se nikoli, ker so z mislimi vedno na površju. Kadar pa spregovorijo, čutiš, da bi bila tisto lahko rekla tudi strežnica, hišnica, branjevka, kraljica siamska... Srca takih žen se ne trgajo nikdar. Ko so štirideset let stare, so jim srca okrogla, gladka in cela kakor ob petnajstem rojstnem dnevu. Tistih besed, tistih pogledov, tistih molkov, ki so kosi srca, živa, rdeča vlakna srca, take žene ne poznajo. Samoohramba jim je prvi zakon, drugi pa vpliv...

»Dragi moj Kazimir, kar se Manine možitve tiče, mislim, da mi ne boš kratil ugleda, jemal ingerence, postavil me takorekoč pod kap, ko se v hiši, moji hiši gode važne stvari. Kajpak, tudi me ženske smo samostojna bitja. Vsaka zase smo

mного bolj nego vi moški, ki mislite vedno le kolektivno, v interesu vseh in se niti ne zavedate, da niste 'jaz', da niste osebnost. Vsaka ženska je osebnost. Niti dvema ne ugaја isti mož. In če se govori, da га ljubita obe, vendar ni isto. Ta mu je naivna ljubica, ona temni demon, tudi sestre se najdejo med njimi. Mož pa je mož, sam s svojo edino funkcijo... Toda to so postranske stvari. Tedaj moj namen je bil in še je, Mano omožiti tako, kakor je prav; to se pravi, dobi naj moža, ki je njenemu srcu po godu, pa tudi nam, njeni obitelji, naj ta mož ne hodi na pot. Tak junak se seve ne najde lahko. Prestiž rodbine... govorim kakor velesila, čeprav sem revnega rodu, kakor je bil tvoj oče... Pa ne, kadar se v hiši nabere imetje, kadar ime dobi glas in leže na vse, kar je našega, nekak blesk kulture in blagostanja, treba, da se sprijaznimo tudi s takimi izrazi... Tedaj prestiž naše hiše zahteva, da se priženi vanjo cel mož, mož olike in imena, kvišku stremeč, obetajoč kariero. Tvoj oče —

Kazimira je zbolelo pri tej besedi —

»Tvoj oče, kakor je bil preprost, je z najpozornejšim, najčujnejšim in najstrožjim očesom duše pazil na to črto, kvišku stremečo črto hišne slave takorekoč. Sam je rastel od leta do leta, pridobival na ugledu in sredstvih, dokler mu naposled ni bilo nič več nemogoče. Povsod z vsem — to je bila njegova slovita vseprisotnost v uradu, pri javni upravi, v politiki, pri narodnem delu. Da ne pozabim zlahtnega srca, ki га je imel do svojcev. In, verjemi mi, ni mu bilo vseeno, kako se razvijaš ti. Za malih nog, nekako do enajstega, dvanajstega leta si mu bil prešibek, preženski, prenežen. Ni te rad videl v tistih pol deških, pol dekliskih oblekah, v katere oblačimo fantiče. Ali okrog dvanajstega leta, dobro se spominjam, vihar na pomlad je bila takrat, nobene obleke nisem mogla znositi, ker je zdaj sijalo solnce, zdaj se je ulila ploha, zdaj milo grel zrak, zdaj treščil vihar med hiše — torej takrat si se mu nenadno 'popravil'. Ne vem, kaj je bilo vzrok tej spremembi. Mislím, da je bil naravni razvoj. Tvoj oče mi tega ni hotel priznati. Postal si mlad mož iskrega očesa in blestečih oblik, na oči je rastla v tebi mlada nebrzdna moč preko vseh jezov... Očetu je bilo to všeč, mene si na tihem žalil. Ali z leti si se unesel, no in... O čem sva pravzaprav govorila?«

Mati se je uslužno nasmehnila skozi okno, kakor se je uslužno nasmehnila skozi okno, kadar se ji je v družbi odličnih gostov pretrgala nit zabave in je bilo treba previdno poiskati ubegli konec...

Tudi Kazimir je zrl skozi okno. Priznal si je, da mati zna govoriti, ali obenem si je rekel, da je take besede slišal že tisočkrat. Da tej ženski ne morem priti do živega! si je očital nestrpno, vstal in zakorakal po sobi.

»Očeta ni več, to je res...« je rekla mati in se strmé ozrla v sina, v njegovo veliko, pretečo postavo, v njegov samodržni, gospodovalni korak. Kako naglo zraste iz sina mož, iz moža oče, če je mož, če je oče umrl, si je priznala strahoma; pa tudi ona ni izdala svojih dozdevkov, tudi ona je molčala.

»Tedad hčer hočeš vsekakor omožiti...?«

»Vsekakor...!«

Materi se je globoko užalil obraz, na občutljivem mestu občutno zadeta, se je skoro zardela nagnila v stol in spustila roke po naslonih.

»Ali sem trinog? Najdeta naj se sama, le za priložnost, le za izkušnjo ji hočem poskrbeti, skrbim neprestano.«

»Ali je mlad?«

»Ni več tako mlad po letih...«

Kajpak po srcu, je grenko pristavil Kazimir pri sebi. Ženske še vedno mislijo, da se moškim ne stara srce.

»Ali je uradnik?«

»Tajnik pri deželni vladi. Njegova mati je rojena... Oče bančni ravnatelj, brat pri mornarici. Dolgo ga je gledala po strani, ker ji je bil previsok, preodličen, pre-vsesveten, kakor je rekla. Zdaj, mislim, zdaj se več ne upira, vsaj brezpogojno, načelno takorekoč ne več...«

Kazimir se je ustavil pred steno. Tako ne pojde naprej, sam pogledam k njej, je sklenil in se okrenil.

»Ali je Mana v izbi?«

Mati je vstala velikostno, neponižano, neodpustljiv smehlaj na ustih.

»Mislim, da sem ti povedala vse in da mi ne boš ugovarjal...«

Manina izba je bila malodane najmanjši prostor v hiši. Komaj tolika, da si se udobno okrenil v njej, se je z enim samim oknom razgledavala po razsežnem vrtu, po travnikih in gozdovih ter morsko zelenem pogorju okolice. Solnce ni v njej ugasnilo nikdar. Pohištvo je bilo vse rumeno. Rumeno je bila pogrnjena postelja, z rumenimi svilnimi traki zataknjena, rumene so bile svilene španske stene, ki so zaslanjale umivalnik in zrcalno mizico, svilnat in rumen ves tisti drobiž, ki so ga dekličje izbe polne, o katerem pa ni moči povedati, čemu da je. Rumeno in svilnat je bil celo trak, Mani okrog vratu povezan in poredno zavozlan.

Mana je »tičala« v omari, v dolnjem predalu; to se pravi, do pol života je bila zakopana v škatlah različnih oblik in velikosti, v papirjih, v zvezkih, v šari, ki ji ni imena, ki ima le pomen, vsaka svoj skrivnostni, sladki pomen in spomin. Prebirala in urejevala je pisma.

Ko je Kazimir vstopil, je presenečeno zaloputnila predal in omaro ter se zasačena vrgla na zofo, v globoki stenski kot. Skoro zardela je po okroglih licih, po bradici, beli sicer ko mleko. Kako zelo je podobna očetu, če je v zadregi, je pogrelo Kazimira in naglo je prisedel k njej na zofo.

»Ali pisma prebiraš?«

Mana si je pokrila usta z rokami in ga široko in odkrito pogledala iz oči, ki so se hkratu preserno, zadovoljno in mično smejale. Te oči so mu priznale široko in odkrito ter z veliko vnemo: Da!

»No, tedaj,« se je silil Kazimir, da bi pričeti pogovor odvrnil od resnosti, svečanosti, ki je nista nameravala ne on, ne ona. »Kakšna so pisma, koliko glav šteje literatura?«

»Tri velike, dve mali,« se je nasmejela Mana in hitela pospravljati z zofe, z mizice pozabljene ostanke svojega bogastva. Pisma je delila po njih izvoru in vrednosti, mogoče tudi po priliki, ob kateri so bila pisana, po ognju, ki se je razodeval v njih. Dvoje pisem, z modrim trakom povezanih, je bila skrila v kot zofe.

»Preljuba moja Mana, ali je možitev res že tako blizu?«

Tudi tega stavka ni hotel Kazimir povedati z resnobo. Ali nehote mu je drhtel glas, in čeprav mu je bilo zoprno, se je sam sebi zdel neznosno očetovski ta hip.

»Kaj me briga — ali meniš, da je to moja skrb?«

Mana ga je s samim glasom, s katerim je rekla ta stavek, rešila vseh nadaljnjih in neradovoljnih očetovskih čuvstev. Položaj se je spremenil, Kazimir sam ni vedel, zakaj in kako, kakor hitro je Mana spustila roke in odprla ustne.

Te ustne so bile nepopisno fino urezane, na sredi so krepko kipele narazen, dvema češnjama podobne, ki se sočne in napete dotikata komaj na obodu, ter se v kotih poskrile v dve nadvse dražestni jamici. Kakor je Mana premaknila ti jamici, se je premenil ves obraz. Oči, svetle in široko odprte kakor dvoje velikih, razcvelih rož, so le živo in krepko potrjale, kar sta bili pravkar že nakazali poredni jamici.

Ali je oče, ali je mati? se je vprašal Kazimir in jo gledal motreč in obenem osupel. Sestri

je bilo to poletje sedemnajst let. Časi, ko sta bila žogo, slepomišila, vlekla glavo ali rep in si delila barve, niso bili več res. Bila je ljubljena očetova, v neverjetnem bogastvu rdečepлавih las, z lici, ki so se, od solnca temno zagorela, zdela očem pravcata slaščica, z rokami, golimi do komolcev, tako mehki, da bi jih gladil in božal, poljuboval in čuval, nemočne, kakor so se zdele pač zavoljo svoje lepote, dan in noč in še in še. Sam brat jo je zavidal vsakomur razen očetu. Pozneje seveda so tekali v šolo, drsali ali se vozili po ledu ž njo tudi drugi, zlasti njegovi sošolci, ali skrivna bolečina, ljubosumna ljubezen je ostala v njem kakor ost, ki nikdar ne spi.

Ta pa, ki je sedela zdaj kraj njega in brezprimerno razkošno kihala v roke, v robec, kihala iz oči, skozi prste rok, je bila vse prej nego njegova. Bila je »vse - svetna«. Kazimir se je domislil izraza, ki ga je rabila o svojem »najnovejšem« ženinu, in čudil se je, da je primeren tudi njej.

»Tedaj možitev je postranska reč...?«

»Postranska ravno ni, pa ali misliš, da je poglavitna? To je že tretji, veš. Prvi — ne govorim rada o njem. To so njegova pisma. Samo dvoje jih je. Z modrim trakom jih imam povezana, njegova barva je modra. Modro je nebo, modra je nedolžnost, mislim, da je tudi sreča modra... On je umrl, zame umrl namreč. Pisal mi je samo dvoje pisem, vsega skupaj dvanajst vrst, pogledal me je menda samo enkrat, ali videla, videla sva se do dna duše, če jo imam, do konca življenja, prav do škrlatne teme človeških skrivnosti... Ljubila sem ga, ker nisem mogla drugače. Ljubila sem ga, preden sem vedela, kaj je ljubezen. Besede se vedno zakasnijo... Ko je vse minilo — bil je ubog študent, ki je bil očeta naprosil, da mu podpiše menico — ko je vse minilo, sem šele izvedela, da imam grob, mrliča v grobu. Dotlej nisem imela ničesar, za čimer bi žalovala. Ta pisma so tisti mrlič, neizrečno dober in lep mrlič. Vsi mrličji so dobri, ali ta...«

Za hip se je zdelo, da so se Manine oči resnično zalile s solzami. Kazimir se je ganjen ozrl — ali bil je le smeh. Brez odlašanja je pripovedovala dalje:

»Potem je prišel drugi. Pisati je znal, to je res. Polovice njegovih pisem še nisem prebrala. Pisal je, kakor pišejo odvetniki... Bil je uradnik pri banki, bogatih staršev edini sin. Smejala pa sem

se mu, kadarkoli sem bila sama ž njim. Jecljal je, veš, jecljal moje ime, svoje ime, jecljal lju-ljubezen, da se ga nisem mogla usmiliti. Ali bila bi ga še vzela. Že mi je jel segati v srce, čim dalje je hodil k nam, tem ljubši mi je bil in skoro sem mu podala roko. Naposled pa sem vendar sprevidela, da je premalo srčne gorkote med nama, da je mora biti več, če naj traja vse življenje, in s smehom, resnično s smehom sem ga odslovila. Nikdar bi ne bila mislila, da znam brez vse ginjenosti odslavlјati ženine. Ta je bil prvi. Spričo svojega prvega bi si bila raztrgala grudi... Ljubezen, veš, je taka reč, ki pride samo enkrat. Takrat pa jo gotovo zamudiš. Pride namreč tako zgodaj, da ji ne veš imena, da ne veš, kdo je, ki te je osrečil. Bolan si in ne veš, od česa, srečen si in ne veš zakaj. Ljubezen se spremeni v zanimanje, zanimanje v navado in potem... potem je prišel tretji. Franjo mu je ime. Pravijo, da je bodoči mož v politiki. Zame ne pomeni bodočega moža. Če se vzameva ali ne — jaz zdaj ljubim svet, ljubim vse moške brez izjeme, gledam za hlapcem kakor za gospodom, če mi ugaја. Če se ne poročiva, bo prišel četrti, peti, šesti, z enim se bom vendarle pogodila. Kar mi ostane, ali me s tretjim ali petim uklenejo v jarem, je svet, moj svet, vsi moji možje brez izjeme, prvi, ki ga srečam pod vrati, in zadnji, ki še pride na konec. Spričo takega položaja je le pametno, v kar me sili mati: da si izberem soproga po obleki in imenu, po glasu in prilikah, ki jih obeta. Moj sedanjí je tajnik pri deželi. Vzamem ga, kakor kaže. Ali če pride glavar, ne vzamem njegovega tajnika, temveč glavarja samega. Tajnik mi ne izostane... To je, čemur pravimo prestiž, prestiž rodbine... Za ugled hiše je poskrbljeno, ali tudi žena mora imeti svojo zabavo zraven.«

Mati je, ne oče, je žalostno ugotovil Kazimir in sam sebi ni mogel verjeti. Ali čemu zdaj to? Kakor je premislil vse še enkrat, si je rekel, da je resnica, kar je govorila, čista in gola resnica, in da je to vse tako neizprosno res, kakor se neizprosno, neizogibno rodi človek iz človeka, žena iz žene. Z radovednim očesom se je ozrl po rumeni opravi, po postelji, umivalniku, zrcalni mizici, po zofi, na kateri je sedela odkritosrčna in toli dražestna Mana z rumenim trakom na vratu, in je odšel naglih korakov.

Zaklenil se je v izbo in sedel za mizo, za mizo očetovo.

